

destacar un àmbit en el que la *Collectanea* brilla con intensitat es en el de su influjo en la posteritat. La lista de nombres inspirados por Solino en toda la tradici3n es larga y el lector hallar3 un compendio completo en las p3ginas de la introducci3n, pero puestos a resaltar algunos autores quiz3s sea imperativo nombrar a Amiano Marcelino y Agust3n, a Prisciano, Jordanes e Isidoro de Sevilla; saltando el a3o 1000, a Juan Escoto Er3gena, Juan de Salisbury, Alberto Magno y Roger Bacon; y ya en el renacimiento a Salutati, Bocacio y Poliziano. El 3ltimo gran nombre de la historia de la literatura universal que recibid3 alguna influencia de Solino fue Gustave Flaubert en su *Tentaci3n de San Antonio*.

A veces somos todav3a renuentes a admitir p3blicamente que nuestras ciencias de la antigüedad cuentan con nombres que pueden mirar a los ojos a un britano, a un germano, a un galo o a un italo. Todav3a no

hemos superado del todo un cierto complejo de inferioridad que se amaga latente en nuestro inconsciente y lo peor es, sin duda, que el pecado de la envidia reprime todav3a muy a menudo los juicios laudatorios. Si el lector opta por negarle a Solino un puesto en el limbo del infierno, que al menos se deje llevar del car3cter recreativo y erudito de la *Collectanea*. En uno u otro caso, cuando finalice su lectura y, sin apresurar nunca el viaje, desembarque en su Ítaca o en su Olisip3n, se sentir3 reconfortado por todo lo aprendido en el camino, siendo desde entonces depositario de la certeza de que ante esta traducci3n y comentario de Solino nos hallamos, sin vacilaciones, frente a un aut3ntico *hecho memorable*.

Manel Garc3a S3nchez
Universitat de Barcelona
CEIPAC

BURKERT, Walter. 2001.

Kleine Schriften I. Homerica.

(Hypomnemata. Supplementband-Reihe, Bd. 2). Herausgegeben von Christoph Riedweg in Zusammenarbeit mit Franziska Egli, Lucius Hartmann und Andreas Schatzmann
G3ttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
ISBN: 3-525-25235-8.

Amb motiu del setant3 aniversari de Walter Burkert ha aparegut el primer dels vuit volums que han d'aplegar el gruix principal dels escrits breus del fil3leg alemany (articles, contribucions en diccionaris, *Abhandlungen*...). El recull no 3s exhaustiu, perquè estem davant d'un científic extraordin3riament productiu (vegeu la formidable bibliografia que clou el volum: p. 234-256). I a la vista de les confer3ncies pronunciades el passat 2001 als Estats Units (Philadelphia i Princeton, que jo s3piga), sembla clar que Burkert pot continuar encetant nous camins.

Aquest volum inclou disset contribucions que aborden, des de punts de vista diversos, l'obra hom3rica (*Il3ada*, *Odissea*, *Himnes*). Dissortadament, l'ordre que ha seguit l'editor no 3s cronol3gic (no entenem el criteri que regeix el recull), la qual cosa fa dif3cil de traçar una l3nia en l'evoluci3 dels interessos de l'autor. I, m3s greu encara, no permet de situar la seva activitat dins l'escenari científic en qu3 aquesta 3s produïda. En efecte, s'ha d'assenyalar la intuïci3 de Burkert a l'hora d'insinuar futures vies de recerca que la filologia cl3ssica, amb reflexos sovint retardataris, ha consolidat

posteriorment. Tal com l'editor adverteix en el pròleg (p. VII), «es ist faszinierend zu beobachten, wie sich das im Laufe der Jahre immer stärker gewordene Interesse an den orientalischen Vorläufern bereits in zwei Anmerkungen des frühesten Artikels von 1960 ankündigt».

Un ràpid cop d'ull a la cronologia de les publicacions originals ens assabenta que l'èpica homèrica ha estat un focus constant d'interès en la recerca de Burkert. Observem un «Homer» que es retalla sobre el seu rerefons micènic, egipci, oriental, la qual cosa fa llum decisivament sobre aspectes que, altrament, queden a les fosques: per exemple, la famosa prova de l'arc d'Odisseu és explicada gràcies als models egipcis (p. 72-79); els orígens del setge de la muralla de les set portes s'ha de cercar a Mesopotàmia: «the tale of the "Seven against Thebes" is the epic transposition of a purification ritual of ultimately Babylonian origin» (p. 160). I tot això sense oblidar l'herència «pròpia», micènica, en l'èpica, perquè «there clearly is even an Indoeuropean tradition of narrative poetry» (p. 161).

Els punts de contacte de l'èpica homèrica amb les cultures veïnes s'han de descriure dins del context més ampli de les relacions entre Grècia i Orient. La filologia clàssica ha explorat aquestes connexions, com a mínim, des que Zacharias Bogan (1685) establí paral·lels homèrics amb l'Antic Testament (p. 30). Però no sempre l'eix Orient-Occident ha estat una prioritat per als estudiosos de l'antiguitat: l'eclosió de la lingüística indoeuropea (i especialment en el context antisemita com l'Alemanya del s. XIX) en desvià temporalment l'atenció. Burkert va fer un repàs històric d'aquesta qüestió en la seva contribució a l'obra col·lectiva *Zweihundert Jahre Homer-Forschung* de 1991 (aquí p. 30-58). Una assumptió clau, que subjau a les seves hipòtesis sobre la difusió cultural, és la funció dels «elements mòbils» com a transmissors de cultura (com ara els *migrant craftsmen*, els comerciants o les tropes de mercenaris: veg. el

seu llibre *The Orientalizing Revolution*, p. 14 s.).

D'altra banda, aquestes *Kleine Schriften* demostren que la trajectòria d'aquest filòleg no s'ha sostret mai als esculls plantejats per la sempre renovada qüestió homèrica. A propòsit de la personalitat d'Homer, Burkert defensa que ens les havem amb dos compositors diferents, un per a la *Ilíada* i un per a l'*Odissea* (veg. p. 85). Pel que fa a la historicitat de la guerra de Troia, qüestiona decididament les dates proposades, entre d'altres, per Eratòstenes de Cirene: «that one or the other figure should agree with the actual destruction of Troy VI or VIIa is not "Rückerinnerung" but inescapable coincidence» (p. 232).

La lliçó és, doncs, d'allò més estimulant per a tots: partint dels textos, de la filologia (el curador del volum parla al pròleg de «philologische Virtuosität»), Burkert ha excel·lit en l'art d'apropiar-se dels assoliments de disciplines més o menys annexes a la filologia (com ara l'arqueologia o l'antropologia) per a escometre tota mena de problemes de la mitologia, la religió i la literatura gregues. Així, les seves hipòtesis sobre els orígens del sacrifici (tal com són exposades en amplitud a *Homo Necans* [1972]) fan llum sobre certs episodis de l'*Himne a Hermes* (v. 111 s.) com són ara la repartició de la carn, la inhibició alimentària, l'extensió de la pell dels bous o l'eliminació de les brases per part del déu (p. 178-188). Ara bé: val a dir que l'eix *myth and ritual* és explotat, aquí com en altres indrets, abusivament. Per exemple, no és clar, al nostre entendre, que sigui lícit «prendre l'intero complesso [...] in modo eziologico, cioè come riferimento ad una precisa festa in onore di Hermes, a noi sconosciuta [*sic!*], per la quale l'*Inno* fu originalmente composto» (p. 181).

Les principals obres de Burkert publicades en forma de llibre (*Griechische Religion*, *Homo Necans*, *Structure and History in Greek Mythology and Ritual*, *Die orientalisierende Epoche*, *Ancient Mystery Cults*, etcètera) són fàcilment accessibles i la majo-

ria traduïdes a l'anglès o a d'altres llengües (aquestes versions són sempre preferibles, perquè incorporen actualitzacions). En canvi, la incomptable rastellera de contribucions disperses arreu (publicades en revistes, actes de congressos, *Festschriften*...) sovint són, dissortadament, inassequibles. Els seguidors de la trajectòria científica de Walter

Burkert hem de saludar, doncs, amb entusiasme l'excel·lent projecte que, amb aquests *Homerica*, comença a caminar.

Jordi Pàmias

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Ciències de l'Antiguitat
i de l'Edat Mitjana

CAMPBELL, B. 2000.

The writings of the Roman land surveyors.

Introduction, text, translation and commentary.

Society for the Promotion of Roman Studies, Journal of Roman Studies.

Monograph núm. 9. Londres, 569 p. + VI làmines.

Por el tipo de documentación que reúne, ésta sin duda va a ser en el inmediato futuro una obra de enorme utilidad para filólogos, historiadores, juristas o arqueólogos del mundo romano. Este denso volumen condensa varios años de trabajo de su autor, catedrático de Historia Antigua en la Queen's University, Belfast, quien ofrece por vez primera la edición, traducción al inglés y comentario de prácticamente la totalidad de los textos del *Corpus Agrimensorum Romanorum*. Este último consiste en un verdadero manual de la ciencia gromática —*de agri mensura*—, compilado seguramente en el siglo v dC pero a su vez recogiendo tradiciones mucho más antiguas. La aparición de este libro coincide con el creciente interés general en los estudios sobre la morfología histórica del paisaje en la Antigüedad, por lo que la información contenida en los textos de los también llamados *gromatici veteres* se ha visto considerablemente revaluada en las últimas décadas. En algunas ocasiones, por ejemplo, ha sido posible su contrastación con datos procedentes de la fotografía aérea, la arqueología espacial, la toponimia o el estudio epigráfico y arqueológico de los límites. Recientemente han visto la luz nuevas ediciones y traducciones de partes del *CAR*. Entre otras, recordamos en especial la española de P. Resina (*Frontino. De Agri Mensura. Opera Historica ad Iurisprudentiam*

Expectantia. Series Maior VI, Granada, 1983), o la más reciente traducción francesa de la obra gromática de Sículo Flaco, Higinio Gromático, Balbo, Frontino, Higinio o Agennio Urbico, a cargo de un grupo interdisciplinar de investigadores bajo el amparo del proyecto *Action COST G.2: Paysages Antiques et Structures Rurales: textes et archéologie*. *PASTA*, financiado por la Comisión Europea. Hasta el momento, sin embargo, nadie había sido capaz de llevar a cabo la traducción a una lengua moderna del *CAR* al completo, y mucho menos un solo investigador, y no sólo por la enorme dificultad en la fijación de los textos, sino también por la oscuridad de la terminología empleada por los *gromatici*, o la complejidad en la interpretación histórico-jurídica de gran parte de su contenido. Ni Th. Mommsen se atrevió a ello hace más de un siglo. Sin embargo, B. Campbell ha logrado incluir en este volumen todos los textos recogidos en la edición de C. Thulin (Bibl. Teubneriana, Leipzig, 1913, repr. Stuttgart, 1971), juntamente con los que integraban la más antigua edición de F. Lachmann (Berlín, 1848-1852, repr. Hildesheim, 1967), excluyendo sólo algunos fragmentos menores, muy técnicos, cuyo contenido recoge no obstante en el Apéndice I.

En la Introducción (p. XIX-LXI) el autor pasa revista a algunos de los problemas inhe-